

HARMOONIT SOIKOON!

NUMMELAN HARMOONITEHTAAN TARINA

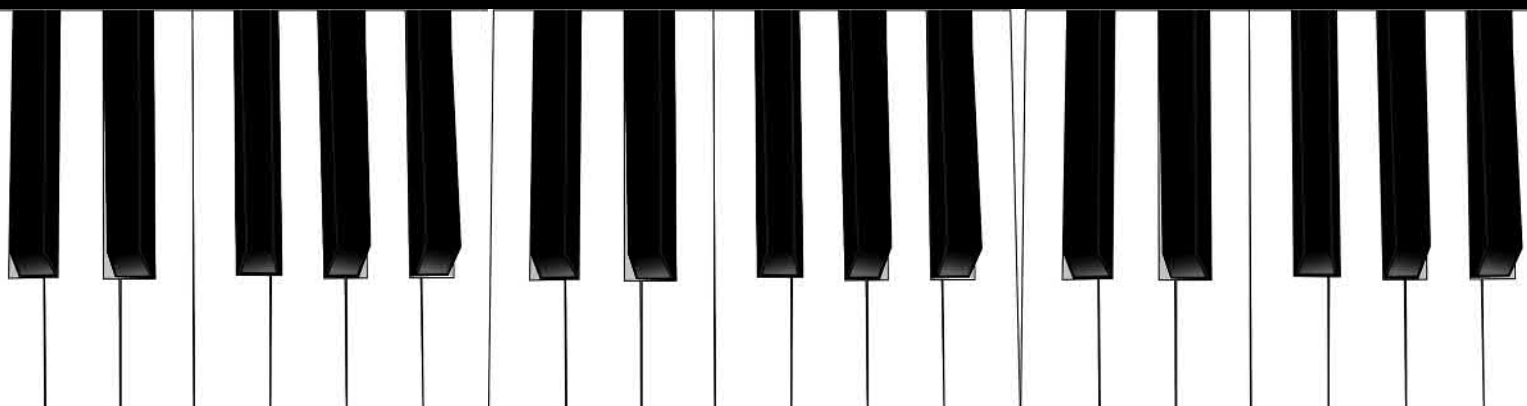

VIHDIN MUSEO

NÄYTTELY NIUHALAN VANHALLA KANSAKOULULLA 2.6.—2.10.2016

VIHDIN MUSEO KIRKKONIEMENTIE 4 03400 VIHTI P. 09 4250 3195 MUSEO@VIHTI.FI WWW.VIHTI.FI/MUSEO

ALUKSI

Vihdin museon kesänäyttely kertoo Nummelassa toimineen harmoonitehtaan toiminnan ja sen rakennuksen tarinan varhaisvaiheista nykytilanteeseen. Vuonna 1923 kolme osakasta, J. E. Hedén, Edvard Helle ja Urho Karhumäki, perustivat Hedén & Kumpp. Oy -harmoonitehtaan Koivula-nimiseen kiinteistöön Nummelassa.

Harmoonitehdas oli parhaimmillaan 1920–30-luvulla merkittävä työllistäjä ja Nummelan maailmankartalle viejä. Koulut tilasivat har-

mooneja ja palkintoja sateli vuoden 1930 Antwerpenin maailmannäyttelyä myöten. Lopulta 1960-luvun lopulla toiminta hiipui ja nykyään tehdasrakennus on kuihtuva muistomerkki Nummelan pienteollisuuden kulta-ajoista.

Vihdin museon kesänäyttely nostaa hattua tehtaan taitaville käsityöläisille, messuja ulkomaita myöten kiertäneille myyjille ja markkinoijille sekä koko Suomi työkenttään ahertaneille virittäjille.

MIKÄ HARMOONI?

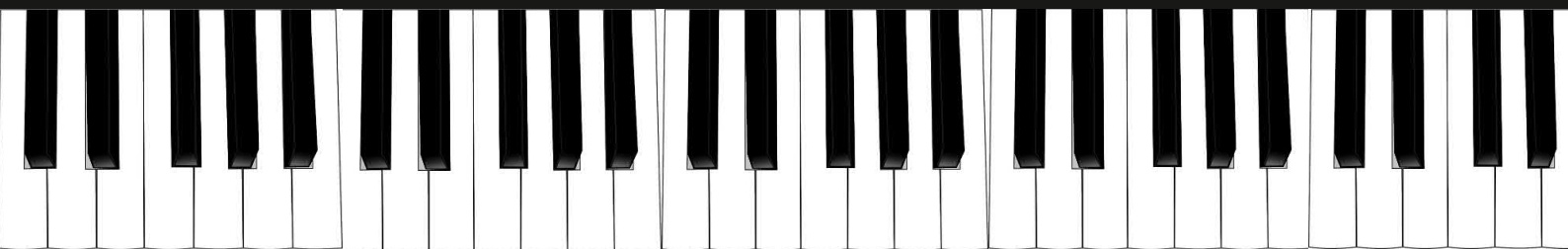
Sana urkuharmooni nostattaa nostalgian tunteita kaikissa kansakoululaitoksen aikana opintiansä aloittaneissa. Harmooni on imutai paineilmalla toimiva kosketinsoitin, jota käytettiin erityisesti kouluissa, rukoushuoneissa, kokoustiloissa ja myös yksityiskodeissa.

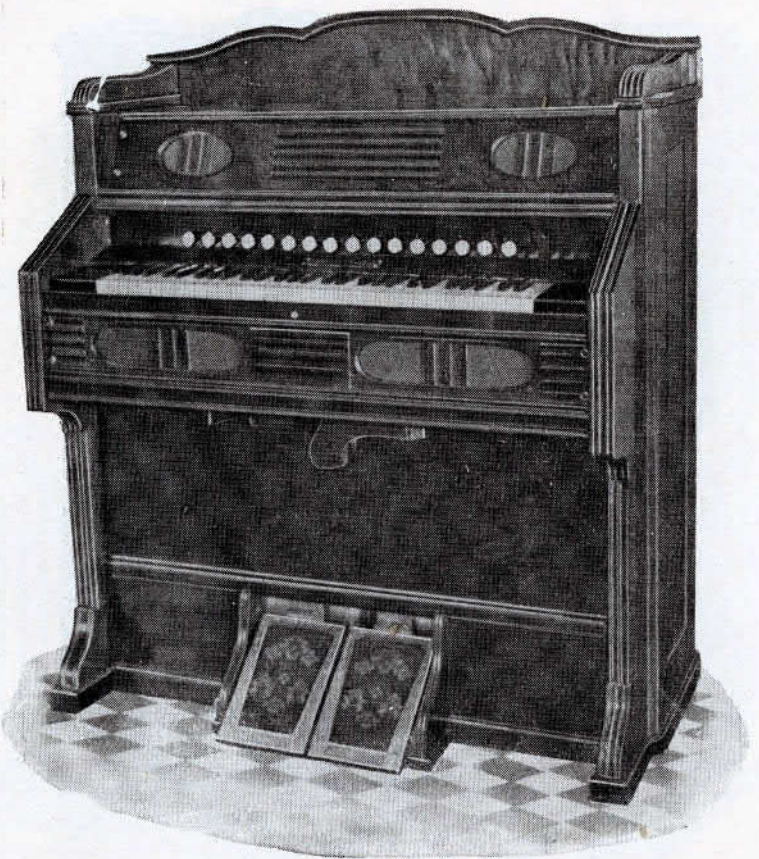
Harmooni syntyi 1800-luvun alkupuoliskolla. Tuolloin eri puolilla läntistä Eurooppaa kehiteltiin soittimia, joiden ääni perustui vipujen ja jalkapolkimien avulla tuotettuun paineilmään.

Jo vuonna 1810 ranskalainen muusikko G. J. Greenie oli kehittänyt soittimen, jolle hän antoi nimen Orgue expressif eli tunteikkaat urut. Samoihin aikoihin saksalainen J. D. Buschmann kehitti Aeolieneksi nimetyn soitti-

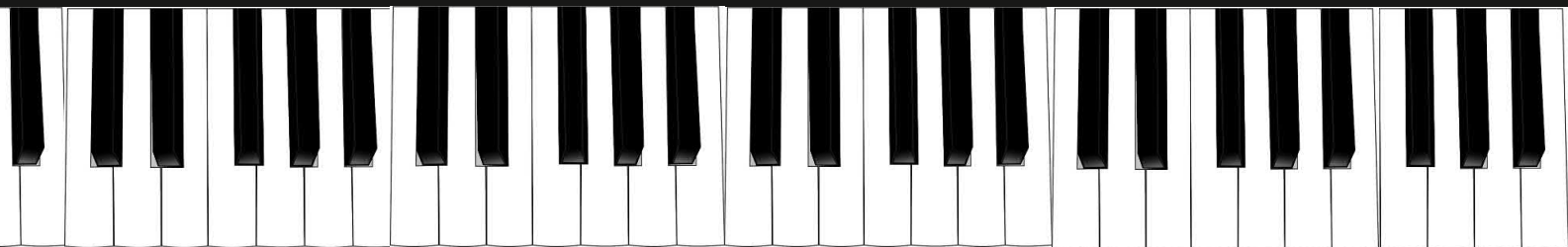
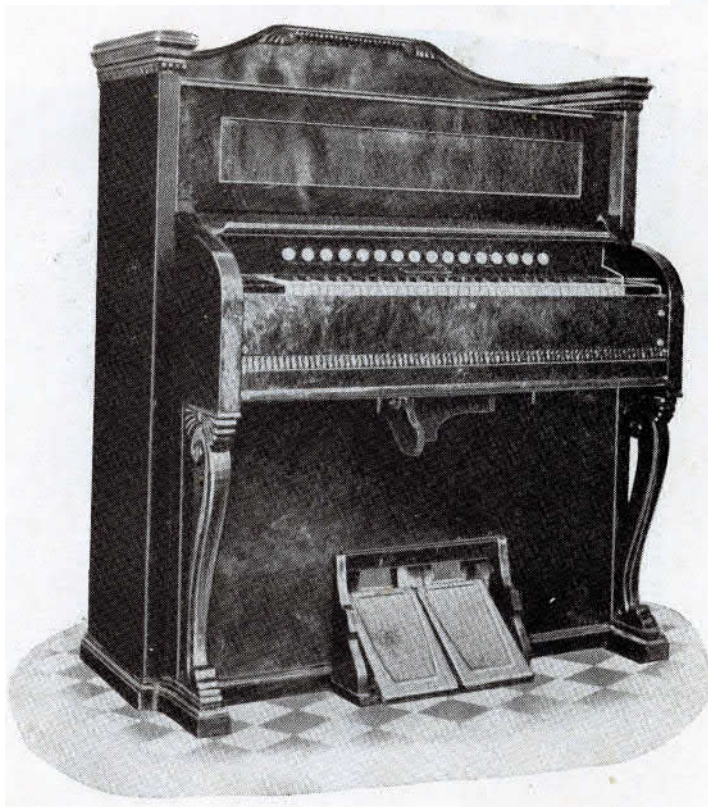
men, joka perustui jalkavivulla liikuteltavaan palkeeseen. Aeolienestä Buschmann kehitti edelleen vuonna 1816 uuden soittimen, johon oli liitetty pedaali. Se sai nimekseen Aelodikon. Vuonna 1818 wieniläinen Anton Häckel taas kehitti soittimen, jossa oli metalliset kielet ja pedaalin avulla liikuteltava palje sekä neljä oktaavia pianon koskettimistoa. Soitin sai nimekseen Phys-Harmonika ja se oli tarkoitettu soitettavaksi yhtä aikaa pianon kanssa.

Nämä erilaiset ja eri maissa tehdyt soitinko-keilut jäivät elämään. Lopulta niiden pohjalta syntyi uutuussoitin, urkuharmooni, jonka esiteli Alexandre Francois Debain vuonna 1840.

Nummelan harmoonitehtaan harmoonimal-
leja 1920– ja 1950-luvulta. Ylh. vas. Malli L
transponointilaitteella. Ylh. oik. Malli I. Alh.
oik. Malli F. Alh. vas. Malli J "Empire".

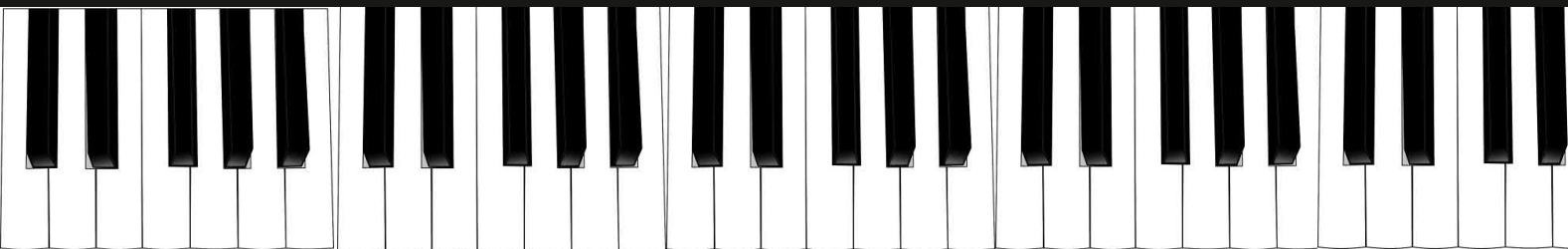
PALKEISTA PAISUTTIMEEN

Urkuharmoonin alaosassa ovat suuret imu-ilmapalkeet. Niiden yläpuolella on ilma-laatikko, jonka päällä ovat kielekerivit. Niitä saattoi harmoonin koosta riippuen olla yhdestä seitsemään. Kun palkeita polkemalla aikaan saatu ilmavirta imeytyy kielekkeen sivuitse, alkaa kieli värähdellä ja siitä lähtee pehmeä ja sointuva ääni.

Harmoonin koskettimien yläpuolella olevat vedettävät nappulat ovat rekistereitä. Niitä on kahdenlaisia, joko äänikertarekistereitä tai mekaanisia rekistereitä. Kukin äänikertarekisteri vaikuttaa vain koskettimiston toiseen puolikkaaseen, eli joko bassoon tai

diskanttiin. Äänikerrat on harmoonissa jaettu kahtia siksi, että toisella puolikkaalla voidaan esittää kappaleen melodia ja toisella puolella säestää se. Mekaaniset rekisterit vaikuttavat koko koskettimistoon ja kaikkiin äänikertoihin. Se, että harmoonin rekisterejä pystyy käyttämään taitavasti, vaatii paljon harjoittelua, sillä äänikertoja voidaan yhdistellä monin eri tavoin.

Rekisterin vaihtaminen kesken soiton on hankalaa. Tämän vuoksi kaikissa Nummelan harmoonitehtaan harmooneissa on polvilla käytettävä yleispaisutin. Paisuttimella voi vaikuttaa äänen väriin ja voimakkuuteen.

SUOMALAISIA HARMOONIVALMISTAJIA

E. Mäkinen (Sortavala)

Hedén (Tampere, Nummela)

E. Sillanpää (Lapua)

J. Hissa (Lapua)

J. Hirvelä (Teuva, Tampere)

Bröder Anderssen (Pedersöre)

A. Halonen (Jyväskylä)

Tiainen (Uukuniemi, Niukkala)

Kangasalan Urkutehdas (Kangasala)

Y. Pilvinen (Tampere)

J. Lehti (Pori)

Veljekset Pulkkila (Kangasala)

J. Liukkonen (Hirvensalmi)

J. Nisonen

Fazer

Hellas

Lähde: Kansanmusiikki 2/2013

HARMOONINEN VIHTI

Vihtiläiset saivat ensikosketuksensa harmoonihin luultavasti kansakoulujen kautta. Esimerkiksi Niuhalan kansakouluun hankittiin ensimmäisen, saksalaisvalmisteinen harmooni vuonna 1872. Se palveli aktiivisessa käytössä vuoteen 1901 asti. Vuonna 1938 se päätettiin koulun pöytäkirjojen mukaan siirtää ullakolle ja tarjota myöhemmin mahdollisesti perustettavalle Vihdin museolle.

Harmooni sai odottaa vintillä vuoteen 1959, jolloin Vihdin kotiseutumuseo avattiin vanhassa viljamakasiinissa. Nykyisin harmooni kuuluu Vihdin museon kokoelmiin.

Vaikka teollinen harmoonienvalmistusta tuli Vihtiin vasta Nummelan harmoonitehtaan myötä vuonna 1923, oli paikkakunnalla valmistettu yksittäisiä harmooneja jo tätä ennen käsityönä. Esimerkiksi Hämeen Sanomat kertoi vuonna 1892 vanjärveläisestä suutarista, joka rakensi urkuharmoonia. Myös vihtijärveläinen kauppias Evert Löfgren rakensi harmoonia samoihin aikoihin.

— Kätelmä mies on eräs suutari
Vihdin pitäjän Vanjärven lartanoija.
Paitti suutarin ammattiin kuuluvia
töitä harjoittaa hän muutamia ammat-
tia, niinpä parhaallaan rakentaa urku-
harmonia, joka on jo valmistumaisil-
laan. Työ on hyvin siemää, eikä ole
äänessälää mitään moitetta. — U. S.

Tietävästi vanhin säilynyt valokuva harmoonitehtaasta on Rudolf Hirnin ottama. Kuva on otettu 1920-luvulla ennen talon laajentamista tehdasosalla. Taustalla näkyvät Tainion talouskauppa sekä Brofeldtin talo (Haapaniemi).

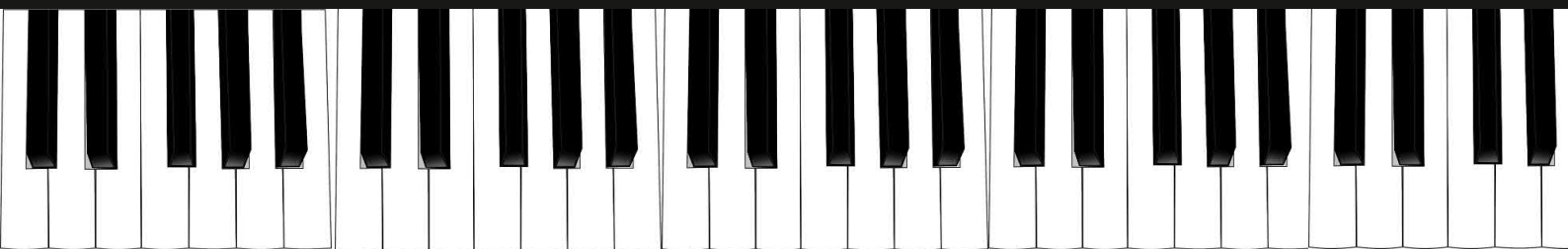
KAHVILA JA NIFFEN PUOTI

Harmoonitehtaan rakennuksen alkuhistoria on hämärän peitossa. Muistitieto kertoo, että paikalla on toiminut "Kniffan" kauppa. Ei ole tietoa siitä, toimiko kauppa samassa harmoonitehtaan rakennuksessa vai kenties paikalla aiemmin olleessa talossa.

Harry Brotherus (s. 1892) kirjoittaa vuonna 1965 muistelmateoksessaan Peitsi menneen puolesta matkastaan Nummelan asemalta Vesikansaan aivan 1900-luvun alussa:

*...lähdimme ajamaan pitkin kilometrin pituis-
ta suuraa, joka johtaa Nifantjeffin, ryssän,
puodin ja harmaan kievarinrakennuksen ohi
Nummelan keskukseen.*

Luultavasti Kniffalla viitattiin samaan Nifantjeffiin. Helsingfors Posten -lehdessä vuodelta 1904 mainitaan maakauppias Feodor Petrovitsch Nifantjeff Nummelasta. Myös kansanperinteen suurkerääjä Kaarlo Ranta (s. 1895) on kirjoittanut värikkäästi muistojaan

siitä, kuinka hänen äitinsä laittoi hänet pikupoikana asialle "Niffen" puotiin Nummelaan.

Keväällä 1909 lehdissä kerrottiin, että kauppias A. Nifantjeff Nummelasta oli tehnyt konkurssin. Nifantjeff kuitenkin jatkoi kauppanpitoa jo loppukesästä, tosin Feodosia Nifantjeffin nimissä. Uusi alku ei kuitenkaan ottanut menestyäkseen, sillä jo joulukuussa Feodosian kauppa oli Kauppalehden protestilistalla. Tarkkaa tietoa siitä, koska Nifantjeffin kauppa lopetti, ei ole.

Kun harmoonitehtaan rakennus lohkottiin itsenäiseksi 0,28 hehtaarin kokoiseksi Koivula-nimiseksi tilaksi 1920-luvun alussa, omisti sen puuseppä Uno Hurri. Luultavasti rakennuksessa oli jo tuolloin liiketoimintaa. Aili Helle on muistellut käyneensä talossa olleessa kahvilassa, jota piti pyörätuolissa istunut mies. Vielä 1920-luvulla talossa toimi myös Nummelan harmoonitehtaan osakkaana olleen Urho Karhumäen omistama Vihdin Kirjakauppa Oy. Kauppaa hoiti Martti Lehti ja myyjinä olivat ainakin Aune Nurmi (Stauffer) ja Toini Laakso (Helle).

HARMOONITEHDAS PERUSTETAAN

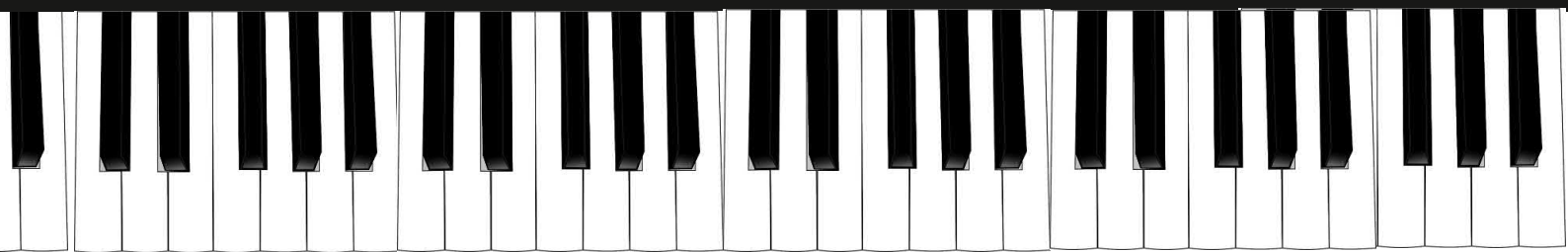
Ensimmäiset harmoonit valmistettiin Nummelan Koivulassa vuonna 1923, jolloin Hedén ja Kumpp. Oy -yhtiö aloitti toimintansa. Yrityksen takana oli tamperelaista harmooninrakentajasukua ollut J. E. Hedén, joka oli jo 18-vuotiaana, vuonna 1893, valmistanut kisällintyönä ensimmäisen harmooninsa. Siitä muutaman vuoden kuluttua hän oli tehnyt opintomatkan Saksaan ja perustanut sen jälkeen oman yrityksen Tampereelle.

Nummelaan J. E. Hedénin houkutteli puuseppä Edvard Helle, joka oli aikanaan ollut töissä Hedénin tehtaalla. Hedén muodosti Helteen ja Nummelan kansakoulun opettajan Urho Karhumäen kanssa kolmen miehen yhtiön, edellä mainitun Hedén ja Kumpp. Oy. Nummelan sijainti oli liiketoimintaa ajatellen hyvä, sillä tuotteita pystyttiin kuljettamaan

helposti rautateitse. Tehtaan toimintamalli oli, että harmoonien puuosat tehtiin Helteen puusepänverstaalla, kun taas Hedén hoiti viritys- ja kokoamispuolen.

Harmoonitehtaan alkuvuodet olivat raskaita. Vuonna 1928 Koivula joutui pakkohuutokauppaan. Huutokaupasta tehtaan osti Hedén ja Kumpp. Oy, jonka kahdestasadasta osakkeesta opettaja Urho Karhumäki omisti 197 sekä tehtailija J. E. Hedén, maisteri Ossi Vaahtera ja hovioikeuden auskultantti Yrjö Lönn kukin yhden.

Tässä vaiheessa Edvard Helle jäi pois harmoonitehtaan osakkuudesta. Hedénin ja Helteen välille oli tullut erimielisyyksiä harmoonien malleista. Asiaan oli sanottavaa myös vahvatahtoisella Lydia Hedénillä.

J. E. Hedén

Harmoonitehtaan isännöitsijänä toimi Urho Karhumäki. Hän joutui harmoonitehtaan vuoksi ottamaan useita lainoja ja kiinnityksiä, ja vakuutena toimi hänen omistamansa Sahapellon tila Tervalammella.

Tehtaan tuotteita markkinoitiin kovalla volyymilla. Tuotekuvastoon saatiin suosittelemaan tehtaan tuotteita mm. professorit Oskar Merikanto, Erkki Melartin ja Ilmari Krohn. Uutena veto-aulana otettiin tuotevalikoimaan myös kaappigramofonit, joiden valmistuksessa jatkettiin edelleen yhteistyötä Helteen verstaan kanssa. Gramofonien valmistuksesta luovuttiin kuitenkin suhteellisen nopeasti.

Edvard Helle

Kun maaliskuussa 1930 pidettiin Hedén ja Kumpp. Oy:n vuosikokous, olivat yhtiön omistussuhteet muuttuneet kahden vuoden takaisesta. Urho Karhumäki ja hänen vaimonsa Elin omistivat kumpikin 67 osaketta ja työnjohtaja Oiva Sipilä, Elin Karhumäen veli, 66 osaketta.

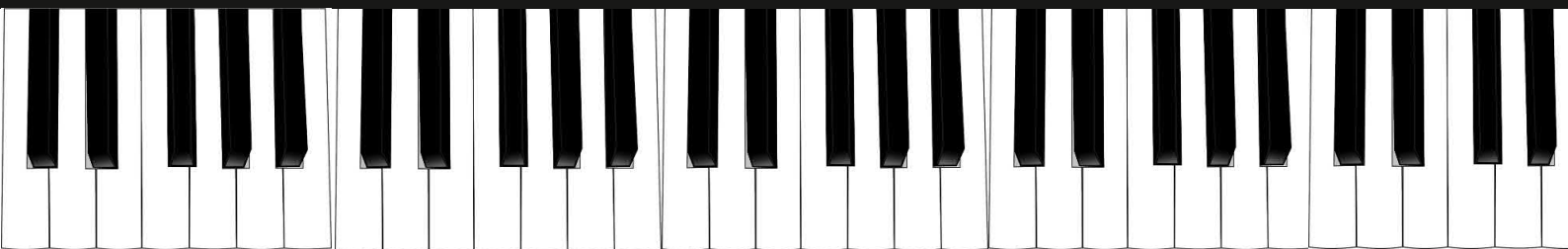
Talous aiheutti edelleen päänvaivaa. Vuoden 1930 talvikäräjillä harmoonitehtaan irtaimisto kiinnitettiin 800 000 markan saatavista. Saatavat muodostuivat seuraavasti. Maakuntain Pankki Oy:ltä lainoja oli saatu 400 000 markan edestä. Tarkastaja V. Karhumäeltä, opettaja Vihtori Hukilta ja työmies Verner Vathenilta saatujen lainojen vakuudeksi yhtiökokous oli päättänyt asettaa 400 000 markan haltijavelkakirjat.

Urho Karhumäki

Yhtiön huono taloudellinen tilanne johti siihen, että toukuussa 1932 tehtaan irtaimistoa jouduttiin myymään pakko-huutokaupalla. Kiinnityksiä oli 450 000 markan arvosta, mutta ostajia ei ollut ainuttakaan. Marraskuussa 1932 Koivulan tila myytiin pakkohuutokaupassa turkulaiselle Osakeyhtiö Auralle 95 000 markasta. Auralta Koivula siirtyi joulukuussa 75 000 markalla J. E. Hedénille.

Hedén pyöritti Nummelan harmoonitehdasta tiettävästi kuolemaansa eli vuoteen 1948 asti. Hänen kuoltuaan harmoonitehtaan osti hänen lankonsa Paavo Randell, joka oli ollut

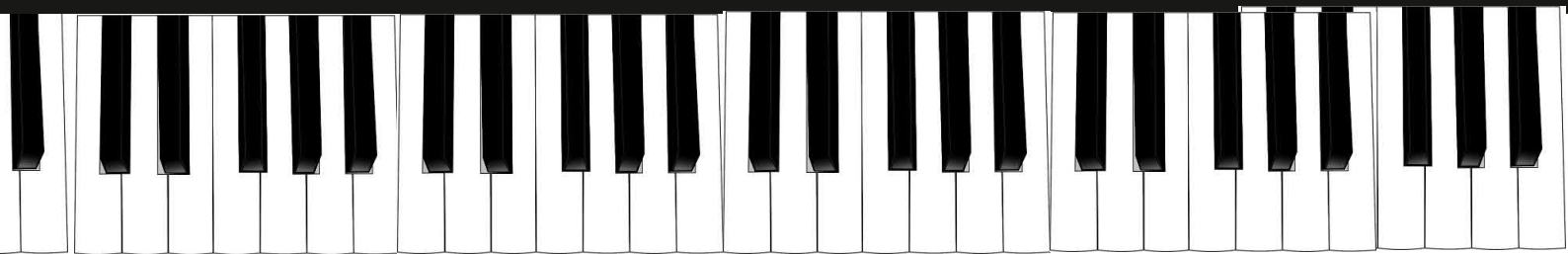
tehtaalla työssä alusta asti. Seuraavaksi tehdas siirtyi Randellin tyttären Lean ja hänen miehensä Olle Kallion nimiin. Kalliot pyörittivät tehdasta toiminnan loppumiseen, 1960-luvun lopulle asti.

Koivulaa laajennettiin 1920-luvun lopulla harmoonituotantoa varten rakennetulla tehdassalilla. Kuvannut Signe Brander 1929-30.

VIULU JA POSETIIVI

Nummelan harmoonitehtaan alkuvaiheet on ikuistettu myös suomalaiseen kaunokirjallisuuteen. Harmoonitehtaan entinen osakas, Nummelan kansakoulun opettaja, olympia-voittaja ja kirjailija Urho Karhumäki (1891-1947) julkaisi vuonna 1944 romaanin Viulu ja

posetiivi. Karhumäki avaa kirjassa harmoonitehtaan alkuvaiheita omasta näkökulmastaan. Romaanista ovat selvästi tunnistettavissa myös toiset tehtaan alkuaikojen päätekijät Edvard Helle (Tähtelän Eetu) ja J. E. Hedén (Jaska Hitonranta).

J. E. JA LYDIA HEDÉN

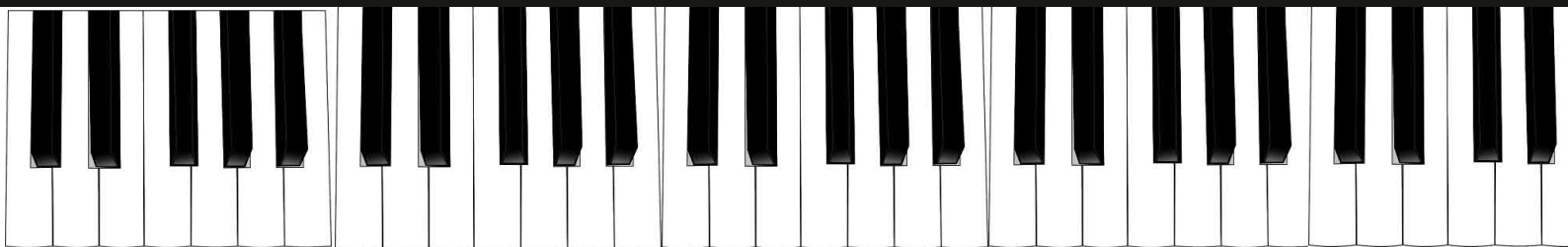
J. E. ja Lydia Hedén Nummelan
harmoonitehtaan salissa luultavasti 1930-luvulla.

Johan Emil Hedén syntyi Tampereen lähellä Messukylässä vuonna 1875. Hän oli todellista harmoonisukua. Jo vuonna 1860 A. A. Hedén oli perustanut Tampereelle harmoonitehtaan. Sittemmin tehdasta piti Johan Emilin isä E. J. Hedén. Näin ollen Johan Emil eli jo lapsesta asti harmoonien parissa.

J. E. Hedén muutti Tampereelta Vihtiin huhtikuussa 1924 vaimonsa Amandan (os. Lindroos, s. 1876) kanssa. Hedénien avioliitto päättyi kuitenkin eroon marraskuussa 1926. Puolen vuoden kuluttua erosta J. E. Hedén avioitui

Lydia Randellin kanssa, joka oli syntynyt Tampereella vuonna 1882. Luultavasti J. E. ja Lydia olivat tutustuneen viimeistään Lydian veljen Paavo Randellin kautta, joka oli jo alusta asti ollut mukana harmoonitehtaan toiminnassa.

Hedéneille ei syntynyt lapsia, mutta Paavo Randellin tytär Lea oli heille läheinen ja vietti heidän luonaan paljon aikaansa. J. E. Hedén kuoli 73-vuotiaana toukokuussa 1948 ja hänen vaimonsa Lydia 69-vuotiaana kesäkuussa 1952. Heidät on haudattu Vihdin kirkonmäelle.

Hedénit olivat nummelalaisten silmissä her-
rasväkeä. Heillä oli harmoonitehtaan päädys-
sä keittiön, kamarin ja salin käsittänyt asunto.
Suuressa salissa oli punaisella plyysillä ver-
hoiltu sohvakalusto, hienoja tauluja, harmoo-
nitehtaan palkinnot ja kunniakirjat sekä ruu-
supuinen harmooni. Hedéneillä oli luultavasti
lisäksi kaupunkiasunto Helsingissä ja he teki-
vät yhdessä myös ulkomaanmatkoja.

Urho Karhumäki kuvailee kirjassaan Viulu ja
posetiivi Lydia Hedéniä varsin topakaksi nai-
seksi. Kerrotaan, että sairastellut Lydia oli
kovasti halunnut nähdä veljentyttärensä Lean
vastasyntyneen pojan Lassen. Asian suhteen
ei kuitenkaan ymmärretty pitää kiirettä, min-
kä vuoksi kävi niin, että Lydia kuoli ennen
kuin ehti nähdä pojan.

TEHTAILIJA J. E. HEDEN 50-VUOTIAS

50 vuotta täyttää tänään perjantaina tk. 5. pnä
harmoonitehtailija J. E. Heden Vihdin Numme-
lassa. Herra Heden on tällä kertaa kotimaisen
harmooniteollisuutemme ehkä edustavin mies.
Jo vuonna 1893, siis 18-vuotiaana valmisti hän
kisällinäytteellä urkuharmoonin – ainoan laatu-
aan meillä. Muutamia vuosia myöhemmin teki
hän opintomatkan Saksaan ja on siitä lähtien
hoitanut omaa liikettä ensin noin 20 vuoden ajan
yksinään Tampereella ja v. 1923 lähtien yhtiö-
toverina Nummelassa.

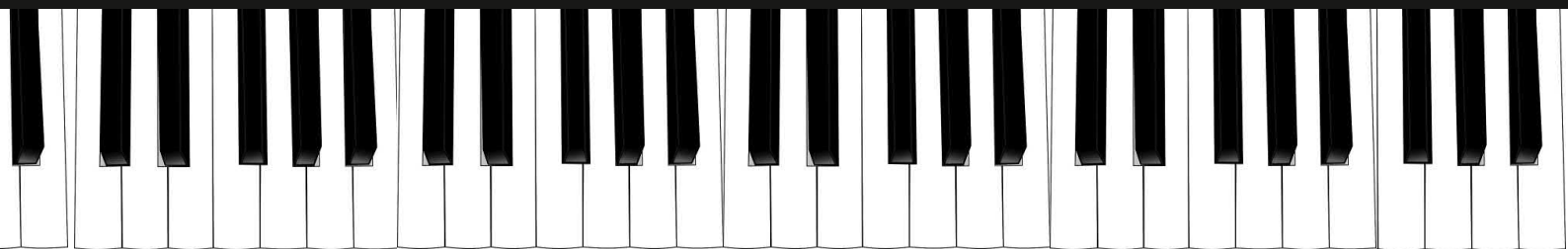
Siinä lyhyesti mainittuna nyt merkkipäiväänsä
viettävän 50-vuotiaan tähänastisen elämäntyön
mitta, mutta sisältöä siihen mahtuu enemmän
kuin syrjästäkatsoen luulisi. Siihen sisältyy iloja ja
suruja, saavutettuja voittoja ja kestätyjä vastoin-
käymisiä ja ennen kaikkea sisältyy siihen uutte-
ran ja eteenpäin ponnistelevalle miehen työtä ja
lannistumatonta yritteliäisyyttä. Tuhannet ja taas
tuhannet elottomat metallinpalat ovat hänen
taitavien käsiensä ja tarkaksi herkistyneen kor-
vansa pakottamina hioutuneet ensin kirkkaiksi
soinnuiksi ja niistä täyteläiseksi yhteisharmoni-
aksi, saaden tulkita nyt käyttäjänsä mielialoja
sadoissa kodeissa ja kouluissa eri puolilla maa-

tamme. Mutta harvapa lienee harmooninsa ääni-
kertoja availlessaan tullut ajatelleeksi, miten
monta kertaa on kutakin kieltä tarvonnut viilata
ja koukistaa, ja taas oikaista ja ohentaa ennen-
kuin harppu on tullut niin pehmeän heliseväksi,
sellotäyteläisen säestäväksi kuin mitä ne hänen
käsistään lähteneissä urkuharmooneissa ovat.

Hiljattain kuollut mainehikas musiikkimiehem-
me prof. Merikanto, joka kaiken aikaa oli mie-
lenkiinnolla seurannut herra Hedenin harmooni-
en kehitystä, lausuu viimeisessä kauttaaltaan
kiittävässä arvostelussaan m.m. seuraavaa: Nämä
urkuharmoonit voidaan laatunsa ja ansioittensa
perusteella aivan hyvin asestaa parhaiten ulko-
laisten harmoonien rinnalle ja silloinhan on täysi
syy kannattaa kotimaista teollisuutta ja iloja,
että tällä alalla on jo näin pitkälle päästy.

Niihin sanoihin voimme kaikki yhtyä. Jokainen
saavutus kotimaisen työn alalla on iloitsemisen
arvoinen kansallinen voitto. Siinä mielessä lau-
summe tällekin merkkipäiväänsä viettävälle koti-
maisen työn miehelle onnittelumme toivoen,
että keskipäivästä iltaan kuluva rupeama tuottai-
si yhä runsaampia saavutuksia.

Länsi-Uusimaa 6.2.1925

PAAVO JA HILDA RANDELL

Paavo (1892-1968) ja Hilda (1889-1976) Randell tulivat Tampereelta töihin Nummelan harmoonitehtaalle tehtaan perustajiin kuuluneen Edvard Helteen houkuttelemina, sillä Paavo Randell oli taitava puuseppä.

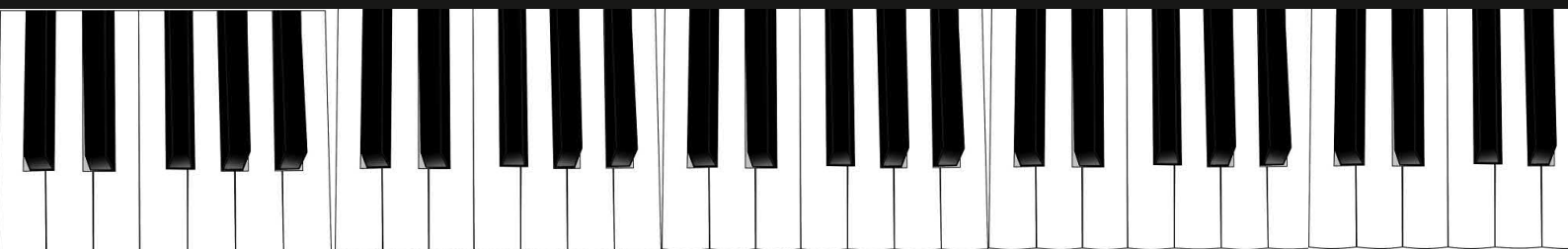
Randellit asuivat aluksi harmoonitehtaalla. Myöhemmin he muuttivat Nummelan Työväentalon yhteydessä olleessa talonmiehen asuntoon. Sen jälkeen he ilmeisesti vaihtoivat asuinpaikkaansa vielä useampaan kertaan. Viimeistään Lydia Hedénin kuoltua he muuttivat häneltä vapautuneeseen asuntoon harmoonitehtaan taloon.

Paavo Randell oli J. E. Hedénin tapaan kotoisin Messukylästä, kun taas hänen vaimonsa Hilda (os. Raunio) oli syntynyt Alavudella. Heillä oli kaksi lasta, Tampereella syntyneet Leo (s. 1915) ja Lea (s. 1918). Leo Randell oli erittäin musikaalinen. Tarina kertoo, että hän viritti 14-vuotiaana Siuntion kirkon urut. Hänestä kaavailtiin harmoonitehtaan toiminnan jatkajaa. Leo kuitenkin kaatui jatkosodassa vuonna 1941.

Randellit ja Kalliot kyläilemässä Tampereella 1950-luvulla. Kuvassa vasemmalta: Paavo Randell, Hilda Randell edessään Annukka Kallio, Olle Kallio sylissään Lasse Kallio sekä Sirkka-Liisa Kallio.

Paavo Randellilla oli useita luottamustoimia. Hän oli pitkään Nummelan Työväenyhdistys Elon hallituksessa ja kuului Vihdin kunnanvaltuustoon vuosina 1937-1945.

Randellin perheen yhteydet Tampereen suuntaan pysyivät Vihtiin muutosta huolimatta tiiviinä. Sukulais- ja tuttavapaikat Tampereella olivat usein perheen vapaa-ajanvietto-kohteina.

OLLE JA LEA KALLIO

Lea Randell (myöh. Kallio, 1918-2001) ei koskaan työskennellyt kokopäiväisesti harmoonitehtaalla, sillä hän toimi vuosikymmenet nummelalaisten parturina. Hän oli perustanut jo sota-aikana oman parturinliikkeen Eroittajan liiketaloon. Sittemmin hän piti liikettä omassa kotitalossaan sekä Louhen talossa Asematien varrella.

Lean puoliso Olle Kallio (1919-1972) oli Nummelan kyläsuutarin Akseli Kallion ja hänen vaimonsa Idan poika. Kallioiden talo, Puistola, sijaitsi nykyisen seurakuntakeskuksen tienoilla. Myös Olle oli taitava suutari. Ensimmäisen yhteisen kotinsa Kalliot perustivat harmoonitehtaan yläkertaan.

Avioiduttuaan Lean kanssa Olle Kallio päätyi töihin Nummelan harmoonitehtaalle. J. E. Hedénin kerrotaan todenneen, että katsotaan onko suutarista mihinkään. Ja olihan siitä, sillä Kallion suku oli tunnetusti musikaalista. Ollesta, jolla oli absoluuttinen sävelkorva, kehittyi Hedénin opissa erinomainen virittäjä. Tästä huolimatta Olle ei tuntenut nuotteja lainkaan. Hänellä oli kuitenkin oma yhtye, Ollen pumppu, joka keikkaili vielä 1970-luvun alussa. Orkesterissa olivat soittamassa Olle, Lasse ja Seppo Kallio. Laulajat vaihtelivat.

1940-luvun lopulla Lea ja Olle rakennuttivat itselleen omakotitalon. Perheeseen syntyi kolme lasta: Annukka, Sirkka-Liisa ja Lasse. Tyttäret viettivät lähes koko lapsuutensa isovanhempiensa Paavo ja Hilda Randellin luona harmoonitehtaalla.

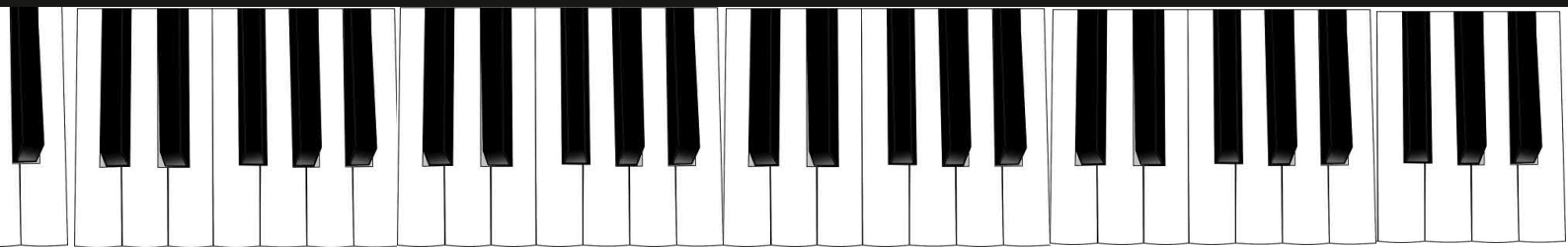
Kallioiden omakotitalo purettiin K-kauppa Henrikin parkkipaikan tieltä 1980-luvulla. Samassa yhteydessä myös harmoonitehtaan kiinteistö myytiin. Tämän jälkeen Lea muutti kerrostaloon Hannankadulle.

Lea Kallio

Olle Kallio

HARMOONIEN VALMISTAMINEN

Nummelan harmoonitehtaan tuotteet olivat laadukkaita ja ne voittivat useita palkintoja. Harmoonien puuosat valmistettiin aluksi Helteen puusepänverstaalla ja Koivulassa tehtiin vain kokoamistyö. Kokoamistilat olivat rakennuksen yläkerrassa. Kerrotaan, että kun työmiehet lähtivät kotiinsa lauantaisin, kiirehti Hilda Randell äkkiä pesemään rappusia ja siivoamaan jälkiä.

Viimeistään 1920-luvun lopulla, J. E. Hedénin ja Urho Karhumäen omistaessa tehtaan, laajennettiin rakennusta varsinaisilla tuotantotiloilla. Länsipäätyyn tehtiin suuri, koko rakennuksen levyinen verstashuone ja pihan puolelta rakennusta levennettiin hieman pienemmällä huoneella. Vinttikerrokseen tuli varastotiloja. Harmoonien kielet ja muut koneiston osat tilattiin valmiina ulkomailta. Paitsi itse harmooneja, tehtaassa valmistettiin myös soittotuoleja.

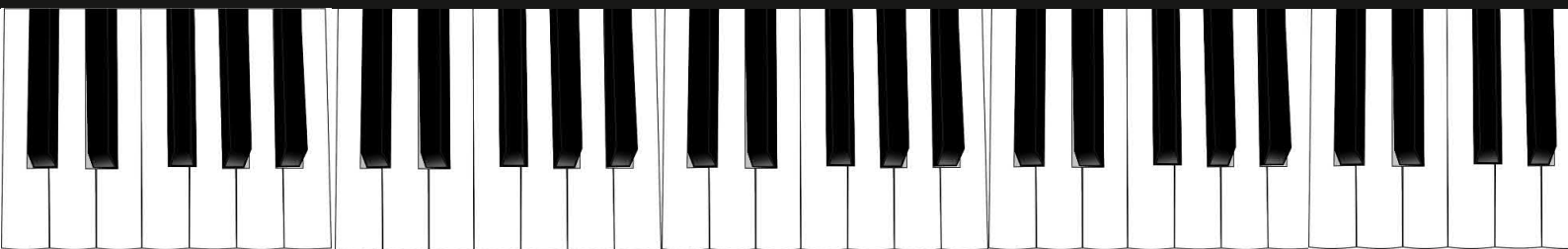
Tehtaan loppuaikoina, 1950–1960-luvuilla, tilat oli järjestetty niin, että pihanpuoleisessa verstashuoneessa olivat tehtaalla käytetyt koneet: vannesaha, hiomakone, jyrsin ja sirkeli. Koneiden avulla tehtiin kaikki harmooneissa tarvittavat puuosat. Tästä huoneesta pari askelmaa ylempänä oli päädyn suuri verstashuone. Siellä suoritettiin varsinainen kokoamistyö sekä pakattiin valmiit harmoo-

nit. Huoneessa oli neljästä viiteen höyläpenkkiä työskentelyä varten. Esimerkiksi Sven (Vennu) Hietasella oli oma nimikkopenkkinsä. Sivuseinällä oli hella, jonka päällä kuumennettiin kokoamistyössä tarvittu liima.

Asemanpuoleisella sivulla ollut entinen kirja-kaupan huone toimi rauhallisena virityshuoneena. Sen seinällä oli myös tehtaan puhelin. *Yläkerras oli toi lakkahuone semmonen. Propellit pyäri kun ne ruiskutti, ne oli ihan pyäryksiin ne miähet, se oli pieni koppi*, Annukka Saksa kertoi. Lakkaustöistä huolehti viimeksi pitkään Alpo Sievinen.

Harmoonitehtaalla oli suuri avovintti. Siellä oli tilaa puutavaran säilytykseen, sillä lakkaus-huoneen lisäksi siellä oli vain kaksi pientä huonetta työmiehiä varten. Piharakennuksessa oli uunilla varustettu kuivaamo, missä tehtaalle hankittu puutavara kuivatettiin. Samassa rakennuksessa oli myös harmoonitehtaan sauna sekä ulkokuoneet.

Vuonna 1928 julkaistussa harmoonitehtaan hinnastossa on esitelty yksitoista harmoonimallia; yksi matkaharmooni, neljä kesäkotimallia, kaksi koulumallia, kolme kotitalouksiin tarkoitettua mallia sekä jalkioharmooni. Harmoonien perusväri oli pähkinäpuu, mutta niitä sai tilauksesta myös muissa väreissä.

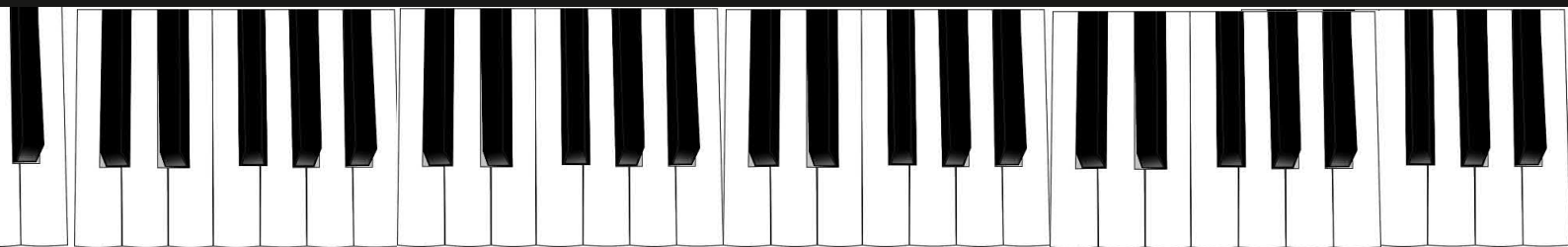
1950-luvulla käytössä olleen harmoonihinnaston mukaan harmooneja valmistettiin tavanomaisten puulajien lisäksi myös jalopuusta; tammesta, mahongista tai teakista. Harmoonin oli mahdollista tilata myös loimukoivuisena. Myös harmoonien taustat viimeisteltiin niin, että ne olivat sopivia myös koulu-käyttöön. Kaikkiin harmooneihin asennettiin kumipyörät siirtämistä varten.

1950-luvun hinnaston mukaan harmoonin oli mahdollista hankkia myös seitsenvaihtoisella

transponointilaitteella varustettuna:

Tällä laitteella varustettuna harmoonia on tehtaamme valmistanut jo yli 40 vuotta sitten, ensimmäisenä Suomessa ja oman menetelmämme mukaan. Transponoinnilla tarkoitetaan sävelmän muuttamista eri sävellajiin kuin mihin se on alun perin sävelletty. Kerrotaan, että transponointilaitte oli ollut Paavo Randellin kehittämä.

Harmoonitehtaan sisätiloja luultavasti 1930-luvun alussa. Kuvassa ovat vasemmalla J. E. Hedén ja Paavo Randell.

Ylhäällä:

Harmoonitehtaan työmiehiä tehtaan pihanpuoleisen seinän edessä väkirikikkaimpina aikoina 1930-luvun alussa. Äärimmäisenä vasemmalla seisoo J. E. Hedén. Takana, oven keskellä näkyy Paavo Randell. Vasemmalla olevasta ovesta mentiin Hedénien keittiöön ja oikealta vintille ja Hedénien saliin. Tehtaalla riitti paljon puusepän töitä miehille, kun taas nuoret pojat toimivat todennäköisesti juoksupoikina.

Oikealla: Harmoonitehtaan työmiehiä verstaan seinustalla 1950-luvulla. Kuvassa vasemmalta: Pauli Pääkkönen, Erkki Koskinen, Asko Heino, Paavo Randell ja Olle Kallio.

HARMOONITEHTAAN TYÖNTEKIJÄT

Vielä 1950-luvulla harmoonitehdas oli haluttu työpaikka. *Ku ei ollu töitä, ni aika usein ne kävi kyseleen, et jos pääsis harmoonitehtaal töihin*, muisteli Lasse Kallio. Nummolan harmoonitehdas oli merkittävä työnantaja.

Suurimmissa tehtaan työväestä otetuissa ryhmäkuvissa on lähes 30 henkeä vanhoista miehistä kouluikäisiin poikiin. Alkuvaiheen työntekijöistä tiedetään ainakin Vilho Laukkanen, Kosti Jalava, Toivo Nurmi, Eino Leino, Martti Hietanen, Ami Svahn, Reino Kauhajärvi ja Kauko Kallio. 1920-luvulla tehtaalla oli työnsuhtajana Oiva Sipilä, joka oli tehtaan osakkaana olleen Urho Karhumäen lanko.

Hedénin välit työntekijöihinsä lienevät olleen toisinaan hankalat. Lydia Hedén oli vahvatahtoinen nainen, jonka kanssa ei ollut aina helppo tulla toimeen. Erään harmoonitehtaan työntekijän ja hänen vaimonsa sota-ajan kirjeenvaihdossa on useita mainintoja Hedéneistä. Varsinkin talvisodan aikana tunnelmat tehtaalla olivat kireät. Rahaa eikä työvoimaa ei tahtonut riittää.

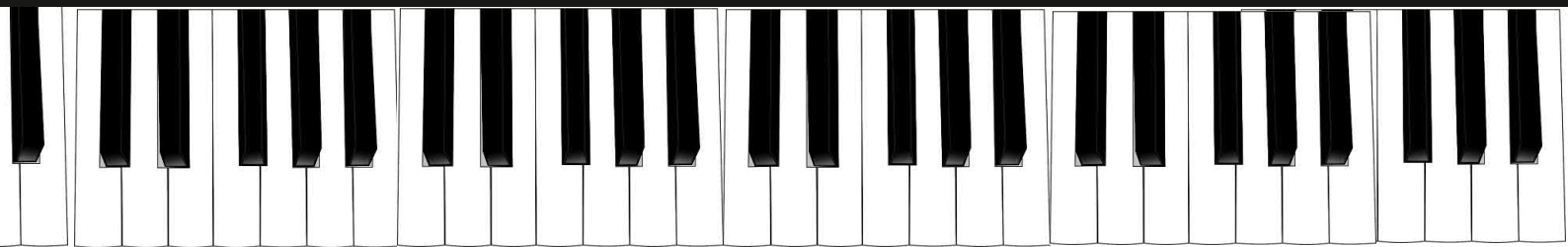
Minä kun sanoin Heteenillä, että menen töihin, rouva sanoi, että saathan sinä avustuksen. Sanoin, ettei sillä osteta mitään vaatteita, ja palkkaa, mitä olen kuullut, että 5 mk tunnin, hän sanoi, että kyllä kannattaa mennä, jos sen saa. He kun eivät miehillekään paljoa enempiä maksa.

Randellien ja Kallioiden aikana tehtaalla työskentelivät muun muassa Erkki ja Asko Heino, Aarne Rantanen, Sven (Vennu) Hietanen, Alpo Sievinen, Pauli Pääkkönen, Erkki Karlsson ja Erkki Koskinen. Asko ja Pauli jopa asuivat tehtaan vinttihuoneissa.

Harmoonitehtaalta ponnistettiin parhaimmillaan melko korkeallekin, Askosta tuli nimittäin myöhemmin Sibelius-Akatemian pianonvirittäjä ja hallituksen jäsen. Tehtaan ulkomaankirjeenvaihtoa, esimerkiksi osien tilauksia, hoiti vielä 1960-luvulla sivutyönään Helsingissä asunut Pirkko Hämäläinen.

Työntekijöiden ja Randellin perheen keskinäiset välit olivat hyvät. Kerran Hilda Randell oli saanut sairaskohtauksen tehtaan pihalla. *Ja miähet lähti apuun. Et oli semmonen niinkun Randellin perheen kans ja näitten työmiästen kans semmonen ihana yhteys, siis yhteenkuuluvaisuus. Ne teki mummulle kaikkii piänii töitä, jos mummu pyysi jotakin siält harmoonitehtaalta*, muisteli Annukka Saksa.

Työmiehistä on jäänyt Annukalle myös muita muistoja, jotka ovat jälkeensä alkaneet naurattaa: *Ne aina sai mut lähtemään pikku-likkana, ku mää menin sinne, niin nee sano, et mee kasvatetaan tost Annukast ittellemme muija. Sano Pauli ja Asko ja mää suutuin. Mää lähren ny syämään viilii, hei hei. Mä olin niin nolo.*

Ylhäällä:
Olle Kallio virittämässä
Nummelan harmooniteh-
taan viritysharmonilla
1950-luvulla.

Oikealla: J. E. Hedén
virittämässä 1930-luvulla.

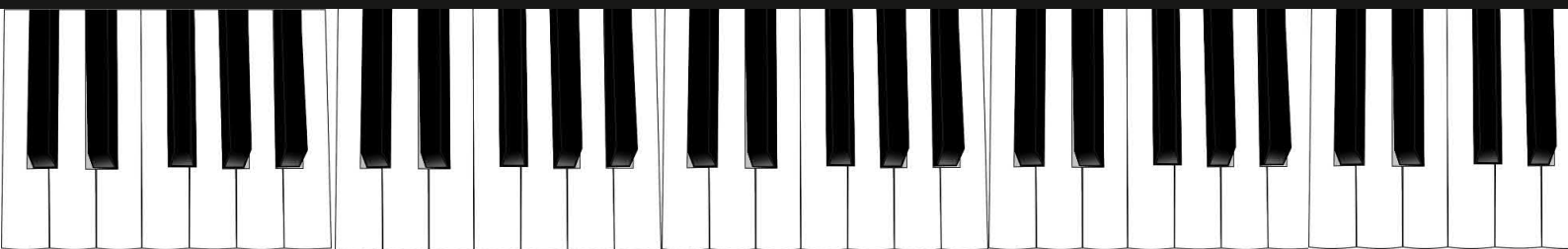
VIRITTÄMISEN MESTARIT

Harmoonien virittäminen oli aivan oman lukunsa, sillä työ vaati absoluuttista sävelkorvaa. Siihen pystyivät Nummelan harmoonitehtaalla ainoastaan J. E. Hedén ja hänen jälkeensä Olle Kallio.

Keskittymistä vaativaa virittämistä varten oli oma rauhallinen huone harmoonitehtaan asemanpuoleisella sivulla. Työtä varten oli erityinen viritysharmonio, jonka avulla harmoonin kielet viritettiin yksi kerrallaan. Lasse Kallio muistelee: *Siihen isä pisti aina sitten ton kiälen ja sit mää poljin ja kuunteli, et aa. Sit se ottaa tiätysti ääntä vähän, kuuntelee, kuuntelee ja taas mennään. Ja sit otetaan, jos se on*

liian korkea tai liian matala, ni veretään piällä semmosel viilalla, ni lastuu pois jommast kummast pualest näin. Ja sit taas takasin ja kuunnellaan ja kuunnellaan. Et se ei ollu niinkun pianon viritys, et mistä lankaa kiristetään ja verellään tosta.

Nummelan harmoonitehtaan luultavasti 1920-luvulta peräisin olevan viritysharmonio jäi tarpeettomaksi tehtaan toiminnan loputtua vuonna 1969. Harmonio kulkeutui varastoon nummelalaisen omakotitalon kellariin. Vuodesta 1990 lähtien tämä Nummelan harmoonitehtaan kenties tärkein työkalu on kuulunut Vihdin museon kokoelmiin.

MESSUT JA VIRITYSMATKAT

Nummelan harmoonitehtaan tuotteiden markkinoinnissa oli hyvin oleellista messuille kiertäminen sekä ympäri Suomea tehdyt huolto- ja viritysmatkat. Messujen yhteydessä tehtaan tuotteet saivat myös useita kulta- mitaleja. Näistä ehkä merkittävin tuli Antwerpenin maailmannäyttelyssä vuonna 1930.

Messuilla käytiin erityisesti Helsingin Messukeskuksessa. Mukaan messuille otettiin kattava valikoima tehtaan tuotteita, tuotehinnastot sekä rekvisiitaksi Hedénien salin seinällä olleet tehtaan kunniakirjat ja mitalitaulu.

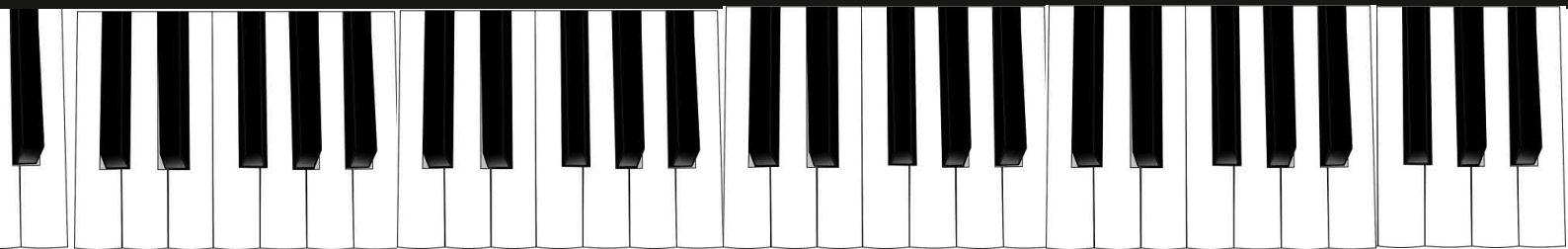
Yleensä harmooneja olivat esittelemässä Olle ja Lea Kallio. Usein mukana oli myös tehtaan ulkomaankirjeenvaihtoa hoitanut Pirkko Hämmäläinen.

Messuilla solmittiin suhteita ja esimerkiksi turkulaisen Valtolan Pianon kanssa tehtiin jonkin verran yhteistyötäkin. Myös itse presidentti Kekkonen vieraili 1960-luvulla tehtaan messuosastolla kokeilemassa lähteekö harmoonista ääntä.

Harmoonitehtaan tuotteissa oli erittäin pitkä 20 vuoden takuu. Tämän vuoksi Olle ja Lea Kallio kävivät joka kesä huoltamassa tehtaan myymät harmoonit. Koneistot puhdistettiin ja samalla testattiin niiden toimivuus. Olle viritti samalla kun Lea polki palkeita. Harmoonit toimivat kuitenkin hyvin, eikä niissä useinkaan ollut korjattavaa.

Nummelan harmoonitehtaan messuosasto Helsingin Messukeskuksessa vuonna 1964.

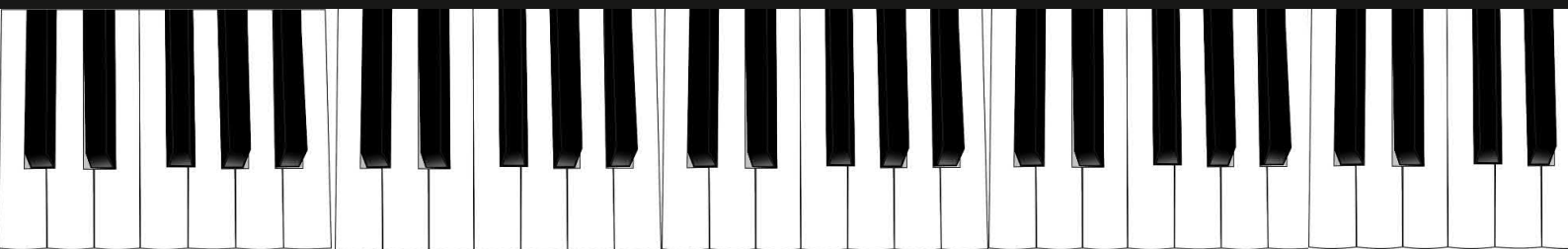

Huoltomatkoja varten harmoonitehtaalla oli tehty kirkkaan siniseksi maalattu harmooninkuljetusvaunu, jonka alla olivat vanhat lentokoneen pyörät. Vaunuun mahtui rinnakkain kaksi harmoonia. Kallion perhe käytti sitä myös asuntovaunuun lomamatkoillaan Lappiin, Norjaan ja Tanskaan.

Ylhäällä: Lea Kallio lapsineen sekä harmooninkuljetusvaunu tien päällä 1960-luvun alussa.

Alhaalla: Harmoonitehtaan henkilökuntaa 1950-luvulla. Kuvassa vasemmalta: Olle Kallio, Aarne Rantanen, Sven Hietanen, Erkki Karlsson ja Paavo Randell.

HARMOONIT HILJENEVÄT

Harmonien kysyntä alkoi hiipua 1960-luvun mittaan. Pianot ja Hammond-urut alkoivat syrjäyttää harmonit koulujen musiikinopeuksessa, joten markkinoita ei ollut enää entiseen tapaan. Harmonitehtaan työntekijät vähenivät tilausten loppuessa. Loppuaikoina tehtaalla olivat työssä enää Olle Kallio ja

Sven Hietanen. Alusta alkaen toiminnassa mukana ollut, tosin pitkään jo sairastellut Paavo Randell kuoli vuonna 1968 ja harmonitehtaan toiminta päättyi lopullisesti seuraavana vuonna. Vennu lähti tämän jälkeen töihin rakennuksille ja Ollen aika kului harmonitehtaan muutostöissä ja lukuisissa televisionäytelmien avustajarooleissa.

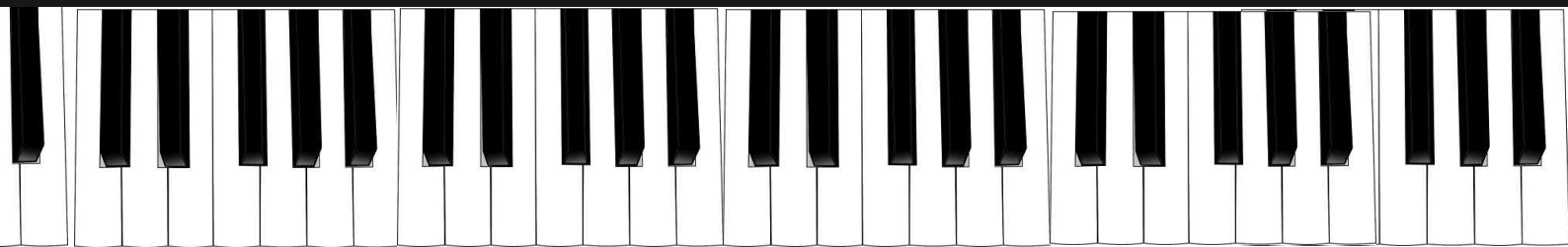
ASUNTOLA JA ANTIKKIA

Harmonitehtaan lopetettua toimintansa täytyi Koivulan suurelle kiinteistölle keksiä muuta käyttöä. Hilda Randell asui tehtaan alakerran suurta asuntoa kuolemaansa, vuoteen 1976, asti. Tämän jälkeen hänen tyttärenpoikansa Lasse Kallio asui perheineen asunnossa kuuden vuoden toimien samalla kiinteistön talonmiehenä.

Rakennuksen yläkerrassa oli alun perin vain harmonitehtaan lakkaushuone ja kaksi

asuinhuonetta tehtaan työntekijöitä varten. Muu osa vintistä oli kylmää varastotilaa. Tehtaan toiminnan loputtua Olle Kallio teki yläkertaan pienistä vuokrahuoneista koostuneen asuntolan.

Täähän siellä kävi silloin Mansikkaviiran Aino, ku oli silloin niitä touhuumas, ni hän kävi silloin sit kattomas niit huoneita ja oli niin tyytyväinen kun laitettiin tommmonen, ku oli kauhee pula, muisteli Lasse Kallio.

Huoneita vuokrattiin pääasiassa Nummelaan tulleille kurssilaisille ja opiskelijoille. Myös mm. Martela vuokrasi huoneita työntekijöilleen. Joskus meno saattoi käydä hieman vilksikin eikä poliisiauto pihassa ollut harvainen näky. Yleensä elämä oli kuitenkin rauhallista, vuokralaiset käyttäjä Kallion perheen saunaakin. Joskus yläkerrassa asui myös kokonaisia perheitä. Asuntolan aikana yläkerrassa syttyi kerran tulipalo. Se saatiin kuitenkin sammumaan ajoissa ja vain yksi huone ehti tuhoutua.

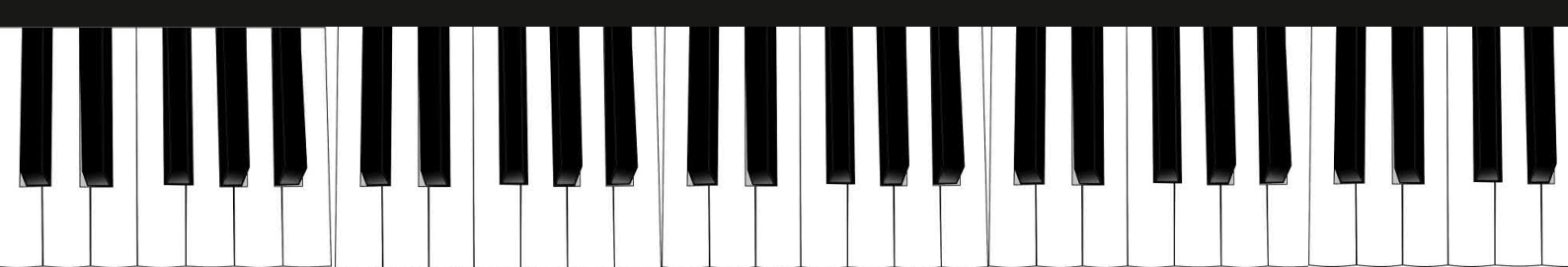
Vuonna 1981 Lea Kallio myi Koivulan Onni Nurmistolle, joka oli aloittanut osto- ja myyntiliikkeen pidon tien toisella puolella

olevassa entisessä Tainion talouskaupan talossa vuonna 1979. Nurmiston osto- ja myyntiliike toimi talossa aina 2000-luvun alkuun asti. Sen jälkeen talo myytiin ja se on ollut yksityisomistuksessa.

Länsi-Uudenmaan maakuntamuseon lausunnon mukaan nyt jo vuosia tyhjiään ollut harmoonitehdas edustaa merkittävää teollisuus- ja liikerakennusperinnettä ja sen kulttuurihistorialliset ja kaupunkikuvalliset arvot ovat merkittäviä. Rakennus on kuitenkin tällä hetkellä valitettavan huonokuntoinen ja sen korjaaminen on työlästä, mutta ei kuitenkaan mahdotonta. Rakennukselle on haettu purkulupaa vuonna 2016.

Harmoonitehdas vuonna 2013.

KIITOKSET

Annukka Saksa

Lasse Kallio

Martti Kilpeläinen

Mikko Yli-Rosti

Ritva Miettinen

Taina Karvanen

Päivi Putkonen-Hegazi

LÄHTEET

Nummelan kylähistoria -sivusto

Eino Ketola: Vihdin historia II

Nummelan harmoonitehtaan kuvastot5

Länsi-Uusimaa 6.2.1925

Luoteis-Uusimaa 28-29.10.1983

Harry Brotherus: Peitsi menneen puolesta

Historiallinen Sanomalehtikirjasto

Suomen kansanmusiikki 2/2013

Anneli Asplund ym.: Suomen musiikin historia
– Kansanmusiikki

JUHLAVINTA SOINTIA

edustavat tehtaamme harmoonit, jotka ovat saaneet tunnustusta ulkomaillakin.

V. 1900 palkittiin teokset Pariisin maailmannäyttelyssä.

V. 1930 kaksi kultamitalia, toinen Antwerpenin maailmannäyttelyssä ja toinen Helsingin messuilla.

V. 1935 kultamitali Helsingin messuilla korkeimmalla pistemäärällä

Sekä viimeksi kultamitali suurmessuilla v. 1955.

Nämä ovat takeena valmisteiden korkeasta laadusta.

**Kaunis ääni — Tyylikäs ulkoasu — Kestävä rakenne
ovat seikkoja, joihin Teidän kannattaa kiinnittää huomiota
silloin, kun päätätte harmoonin hankinnasta.**

**20 VUODEN TAKUU
YLI 100 VUODEN KOKEMUS**

NUMMELAN HARMOONITEHDAS

Nummela — Puh. Vihti 22 405, kotiin 22 358.